

© ЖУКОВ Євген Вікторович – викладач Християнського гуманітарно-економічного університету, м. Одеса

Є.В. ЖУКОВ

ДІАЛЕКТИКА ВЗАЄМОДІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ

Розкриваються основні аспекти діалектичної взаємодії держави та інформаційного суспільства у межах політико-правової дійсності.

Ключові слова: інформаційне суспільство, інформаційні технології, громадянське суспільство, демократія.

Раскрываются основные аспекты диалектического взаимодействия государства информационного общества в пределах политико-правовой действительности.

Ключевые слова: информационное общество, информационные технологии, гражданское общество, демократия.

This article is devoted to consideration of common aspects of dialectics interaction of the state and informatization society in political and law space.

Key words: information society, information technologies, civil society, democracy.

Сучасний стан людського суспільства зумовлює висунення нових вимог до функціонування держави, формує нові виклики щодо її діяльності, детермінує нові умови організації тощо. Все це зумовлене поширенням глобалізаційних процесів, у яких провідну роль мають використання інформаційних технологій, які спрощують комунікативні зв'язки та роблять їх місткішими, а ніж за умов попередніх історичних епох. На тлі таких умов –інформатизації та переходу до інформаційного суспільства – держава неминуче має, як і суспільство в цілому, інтегруватися до таких процесів із найменшою шкодою для себе, мінімізувавши ризики та примноживши користь від них.

Питання діалектичної взаємодії держави та інформаційного суспільства різною мірою та під різним кутом досліджувалося такими вітчизняними фахівцями, як: В.М. Скалацький, О.В. Соснін, А.І. Марущак, Г.Г. Почепцов, С.А. Чукут, Д.В. Дюжев, О.М. Ємельяненко, В.І. Терещук та ін.

Щоб дослідити взаємодію держави та інформаційного суспільства в контексті існуючих між ними протиріч, антагоністичних полюсів, що виокремлюються їх ідеальною та фактичною онтологією, представимо наше дослідження діалектичного трилогією: *теза, антитеза та синтез*.

Тезою у даному контексті буде виступати твердження про те, що держава є від природи такою, що *незацікавлена у демонополізації сфер свого впливу*, в тому числі у ідеологічній сфері, а *інформаційне суспільство не визнає та руйнує будь-які кордони*, у першу чергу, саме в інформаційній сфері, надаючи людям розмаїття поглядів та точок зору, що демонополізує зазіхання влади у цій площині.

Так, Б. Рассел зазначає, оскільки держава є лише юридична фікція, яка уособлюється людьми, тобто посадовими особами, існує дві індивідуально мотивовані закономірності державної влади, які характеризують зміст держави у його динаміці, а саме: прагнення до самої влади (в тому числі її збереження за собою у разі приходу до неї) та прагнення до слави (відправлення державної влади). Суб'єктивний аспект сутності державної влади як інструменту досягнення зазна-

ченої «слави» не передбачає наявність конкурентів і стимулює побічне прагнення суб'єкта влади до їх усунення та встановлення монополії власного вознесення над рештою «об'єктів владарювання».

Як зазначає Б. Рассел, «роль знань (як засобу досягнення влади) невгамовно падає, хоча у минулому знання та мудрість завжди слугували підставою для влади навіть до ототожнювання влади та вченості». Таким чином, встановлення інформаційного суспільства та загальне підвищення рівня освіченості населення призведе до нівелювання знань як визначального чинника набуття влади у суспільстві (в тому числі державної), висуваючи на передній план здатність кандидата у владу бути відповідальним і зразковим у морально-етичному плані. Саме такі претворення та зміщення акцентів несуть у собі сучасний процес інформатизації¹.

Розглянувши суб'єктивний аспект, що обґрунтовує вищенаведену вище тезу, перейдемо до виявлення об'єктивних чинників, які можуть викликати спротив з боку держави щодо встановлення та утвердження інформаційного суспільства. Зокрема, свідченням такого первинного спротиву може бути те, що інформаційне суспільство несе в собі масштабні реформи на всіх рівнях суспільного життя, ускладнюючи їх, роблячи різноманітнішими тощо. Це зумовлює об'єктивну необхідність адаптування публічної влади до нових умов як у правовому полі (усунення прогалин у праві, систематизація тощо), так і в організаційному (перетворення на рівні апарату держави та її механізму в цілому).

Інформаційне суспільство з суб'єктивного боку знаходить свій вираз у прагненні людини до знань, володіння інформацією та можливості її використання за власним бажанням. Таке прагнення може не тільки збільшувати контроль за діяльністю публічної влади, але й у випадку низького рівня правової культури призводити до протиправних дій, що також не є в інтересах держави (наприклад, поширення у Всесвітній електронній мережі Інтернет матеріалів про виготовлення вибухівки; секретних інструкцій із протидії терористичним актам, проведення конкретних операцій; місця дислокації секретних об'єктів; матеріалів особистого характеру, що можуть бути використані для шантажу; поширення порнографії та проституції, а також залучення до цих протизаконних видів діяльності неповнолітніх тощо).

Однак інформатизація та встановлення інформаційного суспільства має й свої переваги, які можна звести до того, що за рахунок підвищення загальної освіченості люди стають більш здатними до ефективного контролю публічної влади, керуючись логікою та критичною оцінкою під час реалізації безпосередньої демократії, а також зменшувати значення держави та інших офіційних органів шляхом самоврядування.

Наочніше демонструє спектр і характер впливу на суспільне життя, а отже, й на державу, перелік критеріїв інформаційного суспільства, представлений в дисертаційному дослідженні В.М. Скаляцького: система індикаторів технологічної оснащеності: її основне призначення полягає в тому, щоб вимірювати та оцінювати стан розвитку інформаційних і комунікаційних технологій у різних країнах. При цьому, з одного боку, розглядаються засоби, що безпосередньо забезпечують всі необхідні операції з обробки, передачі чи використання інформації, а з іншого – стан ресурсів, які уможливають ці дії, в першу чергу – людські ресурси; друга система індикаторів носить назву «індикатор прозорості комунікацій». Ця система призначена для оцінки ступеня використання інформаційних і комунікаційних технологій в процесах взаємодії усіх категорій населення, бізнесу, підприємців і

влади між собою та у межах кожної з окремих категорій. Дану систему індикаторів можна використати і для оцінки ступеня просування до електронного уряду, тому інколи цей показник називають «індикатором прозорості управління». Цей індикатор значною мірою залежить від попереднього індикатора, що відображає ступінь технологічної оснащеності суспільства засобами інформаційно-комунікаційних технологій;

третя система індикаторів, що називається індикатором стану інформаційного суспільства або індексом інформаційного суспільства (Index – ISI), була розроблена видавництвом World Times і компанією IDC. Система досліджує стан інформаційно-комунікаційних технологій і відображає темпи зростання діяльності у сфері створення, розповсюдження та використання інформаційних технологій загалом. Індекс інформаційного суспільства є характеристикою, що дає змогу оцінити ступінь інтеграції будь-якої країни світу в глобальну інформаційну спільноту. Аналіз структури цієї системи індикаторів засвідчує, що вони є найбільш узагальненою та багатофакторною, і відповідно до своєї назви оцінює прогрес країн на шляху до інформаційного суспільства. Основним призначенням Індексу інформаційного суспільства є допомога країнам в оцінюванні їхнього становища у сфері розвитку інформаційно-комунікаційних технологій відносно інших держав і сприяння просуванню компаній до перспективних ринків. У структурі Індексу інформаційного суспільства в загальній складності враховуються двадцять три змінні, поділені на чотири групи: комп'ютерна інфраструктура, інформаційна інфраструктура, інтернет-інфраструктура, соціальна інфраструктура².

Таким чином, держава й інформаційне суспільство є дихотомічним віддзеркаленням сучасних цивілізаційних процесів у своїй єдності та протиріччях, що, з одного боку, говорить на користь вищесформульованої тези, а з іншого – підводить нас до антитези нашого діалектичного розгляду взаємодії держави й інформаційного суспільства.

Антитеза може бути визначена як неможливість досягнення справжнього високорозвинутого інформаційного суспільства без сприяння цьому з боку держави, а держава не може ефективно виконувати своє соціальне призначення захисника суспільних інтересів у сучасних умовах розвитку людства.

Втілення у життя на високому рівні вищеперелічених критеріїв інформаційного суспільства найефективніше можна досягти за допомоги держави (цільові програми стимулювання високотехнологічних галузей виробництва, фінансування програм з поширення провідних інформаційних технологій у суспільстві – наприклад, оснащення комп'ютерами та підключенням до Всесвітньої електронної мережі Інтернет закладів освіти тощо).

З точки зору теорії держави, її взаємодія з інформаційним суспільством в вищеокресленій площині може бути визначена на кількох рівнях: онтологічному, аксіологічному та функціональному³.

На рівні сутності призначення держави інформаційне суспільство ще більше порядковує діяльність інститутів публічної влади інтересам суспільства в цілому та кожного індивіда зокрема. Особливо це знаходить свій вираз у тому, що громадянське суспільство та його окремі інститут від індивіда до політичної партії отримують реальні інструменти контролю державної влади за рахунок інформації та високого рівня освіти, у тому числі правової. За таких обставин влада народу не просто передається представницьким органам, які суто формально мають

діяти в інтересах суспільства, а й стає політично та юридично відповідальною, адже громадський контроль створює умови для конкуренції всередині політичної системи, де держава вже не має можливості ефективно використовувати свої владні переваги, а стає рівним серед рівних учасником політичних процесів, обмеженим своїми повноваженнями, що закріплені у праві.

Аксіологічна площина впливу інформаційного суспільства на державу полягає у тому, що поширення інформації та неперервний прогрес комунікаційних технологій є найпотужнішим чинником глобалізації та інтеграції до світової культури національної, що несе в собі суспільні цінності всіх народів світу, коли одна культура доповнює іншу (наприклад, синтезована з континентальною та загальною права система права ЄС). У такому значенні держава має стати провідником найвизначніших не тільки національних, але й міжнародних цінностей суспільного життя, постійно вдосконалюючи їхній обсяг і зміст.

На функціональному рівні держава має сприяти підвищенню показників критеріїв інформаційного суспільства задля того, щоб успішно реалізувати своє призначення у новому сучасному світі високих технологій.

Зокрема, перший з вищевведених критеріїв – «система індикаторів технологічної оснащеності» зачіпає одразу декілька функцій держави: економічну (акумулювання коштів і розробка програм стимулювання відповідних галузей господарства), соціальну (освіта, працевлаштування, соціальний захист), оборонну (електронні системи зв'язку та комунікації всередині державного апарату). Так для забезпечення технічної оснащеності високого рівня потрібно акумулювати кошти на їх виготовлення, запуск та обслуговування, підготовку персоналу тощо.

Другий критерій – «індикатор прозорості комунікацій» стосується, крім тих функцій держави, що наявні в першому критерії, передусім політичної, а також культурної та інформаційної.

І, нарешті, останній критерій об'єднує в собі всі вищеперелічені функції держави, що ініціюються двома попередніми критеріями інформаційного суспільства, однак, на відміну від них, цей критерій задає загальний вектор розвитку держави у напрямі розвитку виготовлення, поширення та споживання інформаційних продуктів у національній економіці, спонукаючи її до втілення останніх прогресивних інноваційних технологій в економіку країни задля вивільнення більшої кількості людей з метою їхнього подальшого залучення у високотехнологічну інформаційну сферу.

Роль держави у встановленні інформаційного суспільства також альтернативно визначається Французьким урядом, а саме: роль держави потрібна. Діючи як *каталізатор*, вона має сприяти формуванню компаній та громадян, що були б уже часткою Інформаційного суспільства. Як *регулятор* вона має гарантувати повагу до правил, за якими діє Мережа. І як *головний гравець* на цьому полі вона може модернізувати свої експлуатаційні методи, а також стосунки між комунальним обслуговуванням і громадськістю.

Таким чином, реалізувати ідею Інформаційного суспільства без участі держави на практиці не є можливим, наскільки б не був популярним максимальний лібералізм у цій сфері. Історія впровадження французької локальної мережі «Мінітель» ясно заперечує упередження «антидержавників» Каліфорнійської ідеології чи комітету Бангеманна. Цифрове майбутнє стане гібридом державного втручання, ринкової регуляції та вимог цифрової споживацької культури⁴.

З іншого боку, інформаційне суспільство, як частково зазначалося вище,

сутність якого полягає у наданні знань і нових можливостей комунікації кожному, а також передбачаючи постійний розвиток технологій, що роблять це можливим, багато в чому спирається на сектор саме громадянського суспільства, яке є вільним від безпосереднього втручання з боку держави. Саме тут народжуються внаслідок конкуренції (ринкової та/чи як участь у трендах, організованих державою тощо) нові інформаційні технології та форми їхнього застосування, що потім мають зворотний вплив на державу. Таким чином, варто визначити роль встановлення інформаційного суспільства у сприянні державі в частині належного виконання нею своїх функцій.

Отже, правильною також є антитеза, яка говорить про те, що держава потребує інструментів інформаційного суспільства, а останнє, у свою чергу, активного допомоги з боку держави для розвитку власних інститутів, які майже збігаються з інститутами громадянського суспільства, а отже, розвитку демократії.

Заключний етап діалектичного аналізу полягає у формулюванні моделі синтезу на підставі тези та її антитези.

Синтез взаємодії держави та інформаційного суспільства з огляду на вищезазначене можна визначити як спільну діяльність інститутів держави та громадянського суспільства, спрямовану на підвищення показників критеріїв інформаційного суспільства з метою встановлення та розвитку останнього як запоруки утвердження демократії та більшої, обґрунтованої високим рівнем самоврядування освіченого населення, лібералізації держави, тобто розширення сфери свободи громадянського суспільства.

Основні положення такої формули синтезу діалектичної взаємодії держави та інформаційного суспільства вже розглянуто вище та обґрунтовано, однак хотілося б також зупинитися на тому, що має складати акценти такої взаємодії задля попередження прояву тих загроз, що можуть виникати у цьому процесі, адже недарма в концепції інформаційного суспільства є й песимістичні погляди, які визначають його як «суспільство, де населення значною мірою є маніпулятивним».

Так, наприклад, Г.Г. Почепцов виокремлює сім принципових прорахунків, в основі яких лежать такі проблеми інформаційної безпеки (тобто загрози з боку функціонування інформаційного простору), як: інертність (запізнення за темпами оновлення державної політики відповідно до змін потреб суспільства); поширення неякісного та/чи незаконного інформаційного продукту (що призводить до падіння загальної та правової культури); відсутність відповідальних органів за інформаційну сферу; відсутність належної взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства; зменшення авторитету роботи в державних органах через відсутність у них власної інформаційної діяльності та інше⁵.

Крім того, не можна оминати увагою думку головного критика ідеї інформаційного суспільства – Д. Лайона, котрий загалом зазначає, як і Р. Чалдіні, що розвиток інформаційних технологій може загнати нас у нами ж створені штучні умови обмеженого адаптування до оточуючого середовища, що ускладнюється в сучасному житті кожної миті та стає менш доступним для людської свідомості, а відтак і менш контрольованим, стихійним⁶.

Остання загроза інформаційного суспільства має об'єктивний характер процесу інформатизації та має бути центром уваги кожної держави на шляху побудови інформаційного суспільства.

Підводячи підсумок, можемо дійти висновку, що сучасні цивілізаційні проце-

си зумовлюють неминуче зіткнення державних і глобальних інтересів, насамперед, у інформаційній сфері. Тому держава та громадянське суспільство мають вчасно відреагувати на такий історичний виклик та плідно співпрацювати задля того, щоб уникнути чи бодай мінімізувати загрози такого зіткнення, зробивши акценти на тих сферах, де прояв інформаційного суспільства буде корисним для обох сторін.

1. *Конфисахор А.Г.* Психология власти. – СПб.: Питер, 2004. – С. 53. 2. *Скалацький В.М.* Інформаційне суспільство: сучасні теорії та моделі (соціально-філософський аналіз): Дис. ... канд. філос. наук. 3. *Скакул О.Ф.* Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): Підручник. – Х.: Еспада, 2006. – С. 77-78; *Нерсесянц В.С.* Проблемы общей теории государства и права: Учебник для вузов. – М.: Норма, 2006. – С. 541. 4. *Шевчук О., Голобуцький О.* E-Ukraine – «Електронна Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.e-ukraine.biz/ukraine5.html> 5. *Почепцов Г.Г., Чукут С.А.* Інформаційна політика: Навч. посіб. – К.: Знання, 2006. – С. 20-21. 6. *Лайон Д.* Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. – К., 1996. – С.362–380; *Чалдини Р.* Психология влияния. – СПб.: Питер, 2006. – С. 256.